

BERBAK ANTOLATZEN

Karlos del Olmo

"Esaldi guztiak esanguratsuak dira, baina ez izatez, baizik eta, esan dugun legez, konbentzio hutsez": horrela zioen Aristotelesek *De interpretatione* lan ospetsuan, eta XXI. mendean ia hogeita lau gizaldi atzera egitea ez da apeta hutsa beharra baizik, azken buruan, filosofoak garai hartan jada jarrita utzi zituelako gaur egun kezka sorburu darabilgun auzia argitzeko harroina. Eta zein da zimendu hori? Konbentzioarena, hain zuzen ere, alegia, solaskideen artean ala idazlearen eta irakurlearen artean eratzen den ulermen sistema dinamikoa. Konbentzioak, ordea, aldakorrak dira, eta aldakortasun hori garrantzizkoa da hitzak esaldietan antolatzeko manera langai erabiltzean, urtea joan urtea etorri, hiztunak, kulturak eta gizarteak aldatzen direlako eta, haiekin batera eta ezinbestean, hizkuntzazko konbentzioak. Beraz, hizkuntza baten barruko hitzen ordena aldatuz doala onartu beharra izan beharko dugu bai hizkuntza une jakin batean aztertzeko orduan, bai mintzagai dugun liburuak legez, estrategiak proposatzean, arrakasta izango badugu, aldi baterako baino ez direla onartu besterik izango ez dugulako.

Hiztun edo idazle batek zer edo zer aditzera eman gura duenean, honela formula genezake egoera: "Urlia ahalegindu da *zer* jakin bat Berendiarengan igorrita eraginen bat lortzen hartzaileak ahalegin hori errekonozitzearen bidez". Ekintza horretan, semantikaren eremura hurbilduko gara gura eta gura ez: hitzen hurrenkera, enfasia, intonazioa (ahozkoan, jakina), etenak (ahozkoan) edo puntuazioa, aditzaren modua, hiztegi aukerak... Intentzioaren (asmoaren) eta konbentzioaren arteko harreman dinamikoaz ari gara. Eta konbentzioarena hobeto azalduko badugu, bi kontzeptu giltzarri izan beharko ditugu kontuan gaiari oratzeko orduan: beharkizuna eta aukerakizuna. Zer genuke beharkizuna? Unean uneko hizkuntz sistemak

(ezaugarri multzo bizi eta aldakorra den aldetik) premiatzen duena; alegia, sistemaz at dagoen guztia debeku duena, berbeta horri ez dagokiolako, ezinbestean modu jakin batean —eta horretan soilik— adierazi beharrekoa, hitzuna edo idazlearen guraria gorabehera, komunikazio eraginkorra gertatuko bada (jakina, arau horiek ez betetzeak ez du zertan komunikazioa galarazterik komunikazioaren bi alderdiek araua hausten duten elementuak ulertzen badituzte, baina osagai horiek hizkuntza horretakoak ez direlako kontzientzia izango dute). Gainerako guztia "aukera" genuke, hiztun/idazle bakoitzak unean-unean hauta dezakeena egoera pragmatikoaren arabera, komunikazio eraginkorra eratzea helburu. Hortxe genuke, hain suertez, beste gogoeta garrantzitsu bat: komunikazio eraginkorra edo arrakastatsua. Hitzunen artean komunikagarritasun eta arrakasta maila ezberdinak gertatzen dira, ezinbestean (irudika dezakegu Otik 10era bitarteko lerro baten antzera, non bi murreten artean arrakasta maila ia infinituak gerta daitezkeen. 10ekoa erabateko ulermena litzateke, eta oso komunikazio egoera estandarizatu eta konkretuei lotuta egon ohi da. O ezin ulertzeari dagokio, eta mota askotako eragile ugariaren mendean dago. Bi arrakasta egoeretan, eragile batzuk igorleari dagozkio, eta beste batzuk hartzaileari, nor bere adierazpen eta ulermen estrategia eta gaitasunen jabe denez gero). Psikolinguistikaz gaur egun dakigunaren arabera, komunikatzaileak —ahoz zein idatziz— ez du modurik segurantziaz jakiteko hartzaileak benetan zer ulertu duen. Beraz, gehienik ere, komunikazio arrakastatsuen mailez hitz egin beharrean geundeke: igorle batek "urdin" dionean ezin jakin dezake hartzaileak irudikatuko ote duen berberak buruan duen kolore berbera. Beste honenbeste esan dezakegu esaldi kate batean "nahiz eta" adieraztean gertatzen denaren inguruan: indar maila berekoa da "nahiz eta" hartzailearentzat eta igorlearentzat, ala semaforo moduko bat dugu, hartzaileari interpretatu beharreko seinale halako bat igortzen

diona? Beraz, komunikazio arrakastatsuen mailez hitz egin behar genuke estrategiei oratzeko orduan.

Horrekin zerikusia duen beste kontzeptu bikote bat ere aipatu beharrekoa dugu: elementu markatua vs. elementu neutroa. Aztergai darabilgun auziari dagokionez, eleak kateetan eratzeari, noraezekoa da gogoan izatea une eta leku jakin bakoitzean igorlearen eta hartzailearen artean antolatzen den komunikazio egoeran, hitzak josteko modu batzuk neutroak izango direla, ezmarkatuak; beste batzuk, ordea, markatuak izango dira, koloredunak. Elementu mota biak sistemakoak dira, bete-betean, eta ez dute ezelako araurik hausten, baina elementu markatuek dituzten tasun berezien ondorioz adierazpen indar ohiz kanpokoa sortzen dute. Deklinabideari dagokionez, esaterako, "etxearen paperak" eta "etxeko paperak" bikotea aztergai hartuz gero, bizidunei dagokien tasuna duen bikotea markatua genuke komunikazio sistema arruntean (jabetasuna bizidunei dagokielako). Beste hainbeste gertatzen da SOA antolamenduarekin ohituta dagoen hartzaileak SAO hurrenkeran datorren esaldi bat entzun edo irakurtzean (baita alderantziz ere): seinale berezi bat jasoko du, eta sistema arruntzat duenaren arabera interpretatu edo horretara "itzuli" beharrean izango da. Adibide pare batek argiago ikusteko balio dezakete: "ordea" aurkaritzako lokailua esaldian bigarren kokalekuan topatzen ohituta dagoen hiztunak markatutzat joko du solaskideak edo idazleak esaldia "ordea" erabilita hasten badu. Edo elementu errazago batekin gertatzen dena: "bi" zenbatzailea izenaren ostean ez darabilenarentzat, ordena markatua litzateke "esaldi bi" aditzea edo irakurtzea. Zertan esanik ez, sisteman "ari izan" ez duen euskalki bateko solasturiak, gura eta gura ez, markatutzat joko du parafraasi horren bitartez eratutako ele katea. Beraz, dena delako estrategia erabiltzeaz

jardutean, soziolinguistikan bezala, idiolektoak izan behar ditugu kontuan, hau da, dena delako berbaldia jaso behar duenaren sistema. Bestela esanda, Hizkuntza Atlasak mintzamoldeen gainean emandako informazioa abiaburu hartuta, estilistika ere ikertzen hasi beharko dugu maiztasunen arabera, Euskal Herri osoan zein hurrenkera diren arruntak eta zein berezi oinarri zientifikoz argituko badugu, bestela bakoitzak bere iritziaren arabera "txokokeriatzat" joko duelako hiztun askorentzat bai askorentzat guztiz egunerokoa eta ezmarkatua dena (arrotza beti bestea).

Jakina, estilistika berbabidera ekarrita, ezin ahaztuzkoa dugu gaur egun euskal corpusetan eta eredugarritzat jotako bildumaren batean jasotako adibide asko eta asko argialetxeetako eta hedabideetako zuzentzaileen aukerak nahiz eredugarri zen den erabakitzeke ahalmena duenaren apetak besterik ez dela, alegia, lagin partzial-partzialak, euskarak XXI. mendeko une honetan duen osotasunaren albiste ez daroaten atalak. Bestela esanda, oso kontuz erabili beharreko materialak.

Honaino helduta, itzulpen ikerketan ezagun-ezagunak diren zenbait kontzeptu ekarri behar ditugu lerrootara, *Hitz-ordena*. *Erabilera estrategikoa* lanak jorratzen duen gaia beste argi batez ikusten lagunduko digulako. Lehena ondoko hau da: hiztegia zurruna da, berba baten esangura ezin delako behartu hiztunaren edo idazlearen nahierara. Sintaxia, ordea, malgua dugu, mezu bat emateko hainbat era ugariak eskaintzen dizkigulako. Beste moduz: igorleak, hiztegiaren aukera zurrunagoak gaindituta, oso tresna ahaltsua du komunikatu nahi duena antolatzeke, berbak hurrenez hurren josteko aukera ia mugagabeak (markatuak zein gabeak). Bestalde, ez dugu ahaztu behar berbaldirik edo testurik teknikoenean ere, terminoak (erabilera arruntetik berezitako erabilera duten berbak) osotasunaren % 5 eta 10 bitartean besterik ez direla, gainerakoa fraseologia hutsa dira, hau

da, estiloa. Eta estilo aukerak mugagabeak dira. Ez da kasualitatea hemen itzulpena aipatzea, estrategiez dihardugula, "arazoak" pentsamendua idatziz jartzean sortu ohi direla argi samar onartzen dugulako denok, hau da, ahozkoa edo pentsamendua "paperera" itzultzen dugunean. Premisa moduan onartzen badugu idatzia ahozkoaren edo pentsamenduaren "itzulpena" dela, igarri-igarria izango da itzulpengintzan ezagun diren teknikak eta estrategiak oso lagunkor gertatuko direla azterlanak sakondu eta strategi proposamenak egiteko sasoian.

Beste kontzeptu garrantziko bat dugu giza komunikazioaren unibertsalena. Hipotesi moduan pentsa dezakegu laguntza (SOS) eskatzen duten pertsona guztiek antzera antolatuko dituztela berbak munduan barrena, komunikazio eraginkorra lortu ezean, porrot eginez gero, heriotza letorkiekeelako. Beraz, komunikaziorako eraginkor ez diren hurrenkerak hizkuntzetatik berez desagertuz joango dira (batez ere ahozkotik, idatzizkoan komunikazio eraginkorra lortzea beti ez delako lege nagusia, bestelako helburu batzuk ere izaten direlako, esate baterako, estetikoak). Euskarari ere ez zaizkio arrotz unibertsal horiek, linguistikak onartzen duenaren arabera, hiru motatakoak izan daitezkeela: substantiboak (kategoria mailakoak), formalak (hizkuntz arauekin erlazionatuak) eta inplikaziozkoak (hizkuntzaren ezaugarrien artean gertatzen direnak).

Guztiarekin ere, solasturien arteko harremana (ala idazlearen eta hartzaileen artekoa) dialektikoa da, negoziazioan oinarritua eta beharkizunaren eta aukeraren arteko orekan fundatua, besteak beste. Ondorioz, arauen (beharkizunen) inguruko debatea desdramatizatu eta beste alor batera eraman beharrean egongo gara; auzia, azken buruan, unean uneko komunikazio helbururako egokien gertatzen den berba antolaera aukeratzean datzalako. Eta horretan lagungarri gerta daitezke

oso *Hitz-ordena*. *Erabilera estrategikoa* ebakitzen hasitako bideak, baita literatura egiteko orduan ere.

Bestalde, Peter Newmark traduktologoak egiten duen testu sailkapena akordura ekartzeak on egin diezaguke, neurri handi batean testu sail nagusi bakoitzaren helburuek antolamendu aukerak baldintzatzen dituztelako. Bateko, testu autoritatiboak (agintedunak) dira, testuaren beraren nahiz egilearen estatusagatik zama ofizial halako bat edo balio berezi bat dutenak. Alegia, egilearen garrantzia handiagoa deneko idatzia dugu, non idazlearen aukerak eta apetak (estiloa) diren nagusi, hitz ordena horren zerbitzuan dago-eta. Beste testuetan, komunikatiboetan, egilea baino garrantzitsuagoa da hartzailea, eta helburu lehena modurik eraginkorrenean komunikatzea; beraz, berba eraketa horren mendean izango da.

Aurkeztu diguten liburuan eskainitako bibliografia osatzeko, beste lan batzuk aipatu beharrekoak dira, pentsamendua ahozkotik idatzira "itzultzeko" lanabes baliotsuak eskaintzen dituztelakoan:

1. ALZO, Diego J. de (1961): *Estudio sobre el euskera hablado*. Donostia: Argitaletxe ezezaguna
2. EUSKALTZAINDIA (1999): *Ohiko euskal mintzamoldeen antologia*. Bilbao: Euskaltzaindia
3. GARATE, Gotzon (1988): *Erdarakadak*. Bilbao: Gero argitaletxea
4. WEBSTER, Wendworth (1993) *Ipuinak*. Donostia: Kriselu argitaletxea

Hizkuntza bizirik dagoen zerbait da, etengabe "osagaiak" galtzen eta irabazten dituen. Berbalduna (eta eleketarien erkidegoa) ere bizirik dago, eta etengabe galtzen ditu eta sortzen hizkuntz osagaiak. Beraz, zilegi zaigu

korolario moduan aldarrikatzea hizkuntza aldakorra bada (bizirik dagoenez gero), berbak antolatzeke moduak ere aldatuz joango direla sasoia joan sasoia etorri, eta une jakin batean arau edo beharkizun dena aukera bihur daitekeela eta, iruntzetara, aukera dena arau edo beharkizun bilakatu. Beraz, erabil dezagun euskararen sistemak berbak antolatzean ematen digun askatasun zabala (handia ere handia da-eta, zinez, oinarri-oinarrizko arauak oso gutxi direnez gero —ahazteke gauza igarria dela arau gutxi horiek apurtuz euskara ez den beste berbeta batean jardungo dugula—), bi mugakizun nagusi besterik ez dugulako agintari: komunikagarritasuna eta sormena. Eta horien arteko orekan dautza estrategiak.

Bestalde, hiztunek garbizaleen arauak gorabehera berba egiten dute. Idazleek ere garbizaleak gorabehera izkiriatu behar lukete izkiriatu ere.